

МЕТОДОЛОГІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ КРИЗЬ ПРИЗМУ МЕТОДОЛОГІЇ СУСПІЛЬНИХ НАУК КАРЛА ПОППЕРА

THE METHODOLOGY OF POLITICAL SCIENCE THROUGH THE PRISM OF KARL POPPER'S METHODOLOGY OF SOCIAL SCIENCES

Ковальчук М.В.,

*аспірант кафедри теорії та історії політичної науки
Львівського національного університету імені Івана Франка*

У статті здійснено політологічний аналіз методології суспільствознавчих наук Карла Поппера крізь призму проектування цієї методології на політичну науку. Розглянуто можливість повного впровадження методології точних наук у суспільствознавчі науки. Обґрунтовано методологічну розбіжність категоріальної сітки суспільствознавчих і точних наук, що детерміновано різницею предметів дослідження. Також проаналізовано методологічні засади розмежування предметів соціальних і точних наук. У контексті методології політичної науки досліджено принципи формування відкритого та закритого типів суспільств, проаналізовано концепт «соціальна інженерія» як методології побудови відкритого суспільства. Розглянуто критику історизму як методології побудови закритого типу суспільств. Окреслено ознаки та специфіку відкритого й закритого типів суспільств. Обґрунтовано якісну різницю смислового наповнення понять «історизм» та «історизм» у контексті розгляду суспільно-історичних процесів. Проаналізовано необхідність перенесення методології точних наук у сферу соціальних наук, зокрема політології та соціології. Обґрунтовано необхідність часткового застосування методології точних наук у сфері політичної науки та піддано критиці абсолютне перенесення методології точних наук у політичну науку. «Відкритість» трактується як парадигма побудови суспільства відповідно до раціонального типу здійснення соціальної інженерії, унаслідок чого відбувається побудова відкритого демократичного суспільства. Відкрите суспільство розглядається як правильний результат діяльності соціальних і політичних інститутів. Закрите суспільство трактується як протилежне явище до відкритого суспільства. Закрите суспільство є продуктом історичистської концепції трактування суспільства та його історії, у сутності якого лежать ненаукові та метафізичні принципи, наділені маніпулятивним складником.

Ключові слова: суспільствознавча наука, точна наука, суспільство, політичний режим, методологія, відкритість, відкрите суспільство, закрите суспільство, соціальна інженерія, історизм.

The article presents a political analysis of the concept of “open society” by Karl Popper through the prism of the methodology of social sciences, developed by the philosopher. One of the attempts to substantiate the need to introduce the methodology of the exact sciences into the social ones was attempted by the Austrian philosopher Carl Raymond Popper. Considering and criticizing the historicalist concept of understanding the history of mankind, as one of the sources of closed totalitarian regimes, and emphasizing the need to move away from this methodology in favor of a new one – rational and methodologically more perfect in the constructive aspect of building a democratic society. Proposing to introduce the methodology of the exact sciences into the social ones, Karl Popper also proposes the concept of “social engineering”, as actually the only possible rational method of social construction. In the context of the methodology of political science the principles of formation of open and closed types of societies are investigated, the concept of “social engineering”, as a methodology of building an open society, is analyzed. The criticism of the historicism is considered as a methodology for constructing gated societies. The possibility of transferring the methodology of exact sciences into the field of social sciences, in particular political science and sociology, is analyzed. “Openness” is interpreted as a paradigm of building the society in accordance with the rational type of implementation of social engineering, resulting in the construction of an open democratic society.. A closed society is interpreted as an opposite phenomenon of that of an open society. A closed society is a product of the historicalist concept of interpretation of the society and its history.

Key words: social science, society, political regime, methodology, openness, open society, closed society, social engineering, historicism.

Постановка проблеми. Досліджуючи історію політології, варто зауважити, що історія політології розпочинається ще в часи стародавніх цивілізацій із появою поняття «політика». Попри вищесказане, варто також констатувати, що методологія побудови політології як виключно наукової системи теоретичного знання починає здійснюватися лише в другій половині XIX століття. В античні часи методологія політології розвивалася виключно у сфері філософії та релігійних учень, що, у свою чергу, констатує перенасиченість метафізичних і міфологічних складників у конструю-

ванні політичної реальності та способі її трактування. Лише в другій половині XIX століття під впливом «Першого позитивізму» починається раціонально-теоретичний аналіз методології побудови соціальних наук як таких, що частково формуватимуться на методології точних наук.

Одну зі спроб обґрунтування потреби запровадження методології точних наук у соціальні намагався здійснити австрійський філософ Карл Раймунд Поппер, розглядаючи та критикуючи історичистську концепцію розуміння історії людства як одне зі джерел закритих тоталітар-

них режимів та акцентуючи необхідність відходу від цієї методології на користь нової – раціональної та методологічно досконалішої в конструктивному аспекті побудови демократичного суспільства. Пропонуючи внесення методології точних наук у соціальні, Карл Поппер також пропонує концепт «соціальна інженерія» як власне єдино можливий раціональний метод побудови суспільства. Ці ідеї сприйняті філософами та методологами науки, здійснили ґрунтовний вплив на сьогоднішній політологічний дискурс.

Концепція «відкритого суспільства» та протиставлення їй «закритого суспільства» є чи не найпопулярнішою темою політологічних досліджень останніх десятиліть, що сигналізує про достатній вплив ідей Поппера в контексті політології та її методології. Попри вищесказане, доцільність повного впровадження методології точних наук у політологію вимагає більш детального й конкретного аналізу, оскільки ця проблематика залишила за собою статус другорядної навпроти проблематики «відкритого та закритого суспільств». Важливим зауваженням є те, що саме методологія суспільних наук є одним із основних інструментальних чинників побудови відкритого чи закритого суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ця проблематика розглянута австрійсько-американським соціальним філософом Карлом Раймундом Поппером у таких його працях, як «Відкрите суспільство і його вороги» у двох томах, а також «Злиденність історизму». Дослідження феномена політичної відкритості суспільства в межах закордонного політологічного дискурсу також займалися Юрген Габермас, Анрі Бергсон, Алексіс де Токвіль та ін.

У межах вітчизняного філософсько-політологічного дискурсу ця тематика яскраво репрезентована в працях В.М. Денисенка, І.С. Бондаренка, В.О. Десятника, А.І. Абдули, А.Ф. Карася, Б.Ю. Поляруша й ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Попри достатню опрацьованість цієї тематики в сучасному українському політологічному дискурсі, наявна потреба перегляду можливості потенційного впровадження методології точних наук у соціальні науки, зокрема й політології, що набуло неабиякої актуальності в політологічному дискурсі останніх років. Вищезгадана потреба проявляє себе в проблематичності й дискусійності концепції Карла Поппера, що вимагає систематичного аналітичного дослідження з погляду сучасної політичної реальності, інтерпретація якої все більше зазнає впливу констатувальних методологічних принципів точних наук, доцільність чого, власне, і відстоював Карл Поппер.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є політологічний аналіз

феномена «відкритого суспільства» та «соціальної інженерії» в контексті методології соціальних наук Карла Поппера, дослідження політологічного аспекту взаємозв'язку «закритого суспільства» з історичистським трактуванням історії, з'ясування основних переваг і недоліків запровадження методології точних наук у соціальні науки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концепція «Відкритого суспільства» запропонована Карлом Поппером як одна з можливих моделей розвитку сучасного демократичного суспільства, яка, на думку самого дослідника, є виключно конструктивною. Варто також сказати, що ця модель потенційного розвитку суспільства розроблена Карлом Поппером і запропонована загалом в 1945 році, що вже побічно вказує на те, що його дослідження покликане віднайти універсальну методологію для побудови демократичного суспільства, яке не буде піддане ідеологічним маніпуляціям і квазінауковим впливам. Також цілком доцільною є констатація того факту, що власне політична реальність, яка оточувала його в ті часи, спричинила неабиякий вплив на бажання дослідника здійснити спробу пошуку джерел тоталітарних режимів у Європі, спробу чого він і здійснив у двотомній праці «Відкрите суспільство та його вороги». У вищезгаданій праці ставиться за мету дослідити витoki історичистської парадигми й охарактеризувати основоположні принципи, які є базисними підставами для існування тоталітарного суспільства. Піддані нищівній критиці соціальні концепції таких філософів, як Платон, Георг Гегель і Карл Маркс, у доктринах яких, власне, Карл Поппер і знаходить першоджерела обґрунтування та здійснення тоталітарних суспільств.

Якщо зосереджувати нашу увагу на основоположних принципах здійснення «закритого» типу суспільства, то необхідним є уточнення того, що історизм є певним типом методологічної установки, яка слугує першоосновою побудови вищезгаданого типу суспільства: «Згодом магічне, племінне чи колективістське суспільство ми поїменуємо закритим суспільством, а суспільство, де індивіди змушені ухвалювати особисті рішення, – відкритим суспільством» [6, с. 196].

Предметом дослідження історизму як методу є історія суспільства, але важливим є те, що історія тут інтерпретується як загальний і спільний процес розвитку людини, який піддається аналізу та є доступним, для її інтерпретації як детермінованого процесу, кінцева точка якого може бути відкритою ще на століття наперед. Цей тип трактування може бути означений як фаталістичне трактування історії чи навіть певний тип пророкування, яке ніяким чином не може бути інтерпретованим як наукове через свою загальність і недостатню обґрунтованість із наукового погляду.

Історицизм можна розглядати як методологію соціальних наук, яка запроваджена ще в часи Грецької Античності, зокрема, Платоном. Цей тип методології, на думку Карла Поппера, являє собою псевдонаукову доктрину, яка внаслідок маніпулювання поняттями й історичними фактами дає змогу розглядати проблематику історії в метафізичному аспекті, що, у свою чергу, розкриває простір для інтерпретації ірраціонального та магічного під виглядом раціональних закономірностей розвитку людства. Отже, можна стверджувати, що впровадження методології точних наук у цю сферу несе в собі потенціал викриття та недопущення в подальшому окреслених вище маніпуляцій.

Виправданість і потенціал застосування методології точних наук у політології. Як уже сформульовано вище, нерідко соціальні науки є простором для розгортання квазінаукових теорій і парадигм, які несуть виключно деструктивні наслідки для суспільного життя, яке і є безпосередньою ареною їх утілення. Це зауваження може слугувати одним із основних аргументів критики Карлом Поппером недостатньо розробленої методології соціальних наук, що робить можливим суб'єктивні маніпуляції дослідників. На думку дослідника, тільки з унесенням у структуру соціальних наук методології точних наук відбудеться об'єктивізація перших до тієї межі, яка унеможливить застосування квазінаукових суб'єктивних методик дослідження. Зокрема, якщо спроектувати суб'єктивну соціальну реальність на об'єктивну систему координат методології природничих наук, то можна, на думку Карла Поппера, «викинути за дужки» політичної реальності будь-які маніпуляції соціальними фактами та неправомірне трактування інформації: «Науковий метод у політиці означає, що велике мистецтво переконувати самих себе в тому, що ми не зробили ніяких помилок, мистецтво ігнорувати помилки, приховувати їх і робити інших відповідальними за наші помилки мусить бути замінене іншим мистецтвом – узяти на себе відповідальність за помилки, по змозі вчитися на них і так застосовувати здобуте знання, аби ми могли уникати їх у майбутньому» [8, с. 58].

Варто зауважити слушність дослідника в тому, що об'єктивізація політичної реальності дасть змогу уникнути різного роду маніпуляцій, але водночас не можна не зауважити неможливість тотальної об'єктивізації соціальної реальності навіть за умови повного введення методології точних наук. З одного боку, ця неможливість репрезентує себе на рівні самого предмета дослідження соціальних наук, який є нічим іншим як суспільством. Навіть попри ствердження того що суспільство піддається науковим методикам дослідження із запровадженням кількісних математичних методів, нема ніяких підстав стверджувати, що цими методами можна охопити всі тонкощі й варіанти

прояву суспільства як організації окремих індивідів. Ми можемо застосувати кількісні математичні методи скоріше у сфері макросоціології, у рамках якої суспільство розглядається не в контексті його атомарних складників – індивідів, а виключно як цілісність.

З іншого боку, неможливо зауважити розбіжність між соціологічним і політологічним підходом до розгляду й дослідження суспільства та його історії, адже з політологічного погляду цілком виправданим може бути дослідження виключно індивідуальних вчинків і рішень певного політичного суб'єкта, які мають загальний наслідок для суспільства. І це дослідження не може бути достатньо виправданим у контексті застосування виключно методологічних установок точних наук, які залишатимуть поза своєю кількісною методологією якісні ознаки вищезгаданого політичного суб'єкта на персональному рівні.

Ще одним проблематичним моментом цього застосування є також і різниця в термінології точних і соціальних наук. У контексті соціальних наук, наприклад, політології, більшість понять, якими оперуватиме дослідник у ході свого дослідження, становитимуть виключно абстрактні поняття, які не матимуть жодного реально існуючого у фізичному вимірі значення, коли ж у сфері точних наук об'єктами та предметами дослідження є реально існуючі фізичні речі, які позначаються конкретними поняттями. Це зауваження дає змогу провести чітку межу між категоріальними апаратами точних і соціальних наук, яка здатна проілюструвати складність повної об'єктивізації та абсолютизації методології соціальних наук.

Звичайно, ми не можемо не стверджувати, що методологічно точні науки, як і соціальні, розгортаються на двох рівнях: теоретичному та практичному, як писав сам Карл Поппер, «соціологія, як і фізика, – це галузь знання, що намагається водночас бути й теоретичною, і практичною» [8, с. 58]. Та, попри беззаперечну їх подібність у цьому аспекті, варто також і різнити ступені теоретичності та практичності цих двох типів наукового знання. У контексті точних наук можна стверджувати про тенденцію переважання практичного базису методології над теоретичною, що можна зобразити у відносній легкості переносу певної теорії з теоретичного на практичний рівень унаслідок експерименту, що відіграватиме роль певного верифікатора цієї теорії. Коли ж у соціальних науках переважаючим буде якраз теоретичний рівень знання, яке, незважаючи на свою практичну спрямованість, не зможе верифікуватися в межах лабораторного експерименту, а потребуватиме куди більших часових і просторових засад для свого експериментального доведення чи спростування, то навіть за умови верифікованості на практиці певної соціальної теорії науковець нія-

ким чином не зможе перенести цю теорію в рамки абсолютних величин, які будуть діяти незалежно від середовища й умов, як це здебільшого відбувається у сфері точних наук.

Соціальна інженерія як можливий методологічний принцип побудови «відкритого суспільства». Як уже сказано вище, методологічною установкою побудови «закритого суспільства» є історизм. На протигагу «закритому суспільству», Карл Поппер пропонує концепцію «відкритого суспільства» й, відповідно, альтернативну до історизму методологію його побудови – соціальну інженерію. Основним принципом соціальної інженерії є критичний раціоналізм, яким послуговуватиметься науковець, котрий втілюватиме цей принцип у дійсність. Загалом якщо розглядати відмінності соціальної інженерії та історизму, то насамперед варто зауважити, що перша втілюватиметься лише в раціонально прорахованих і продуманих покрокових діях, які в режимі «проб і помилок» верифікуватимуть цей тип соціальної інженерії на відповідність чи невідповідність певній наявній соціальній реальності, адже, на відміну від історичистського прагнення актуалізації минулого або майбутнього й водночас нехтування сучасним, соціальна інженерія як методологія першопочатково зосереджує свою увагу на теперішньому, на основі сучасного стану реальності раціонально прогнозує потенційні наслідки й аномалії, які матимуть місце в найближчому майбутньому. Варто зауважити, що під цим «прогнозуванням» ніяк не розуміється пророкування в історичистському значенні. Основна різниця полягає в застосуванні в контексті соціальної інженерії виключно раціональних засобів моделювання розвитку подій у майбутньому, а також часові рамки віддаленості цього власне «майбутнього», яке максимально наближене до нас. З іншого боку, засоби здійснення цього моделювання являють собою виключно раціональні та обґрунтовані фактами, коли ж у контексті історизму це може бути проста теорія, без будь-якого фактичного підтвердження чи раціональних підстав, яка знайшла своє місце в історії завдяки маніпуляції ідеологічними установками того чи іншого суспільства. Ще одним вагомим зауваженням є сфера застосування соціальної інженерії, адже в розумінні Карла Поппера ця методологія застосовується виключно стосовно соціальних інституцій і покликана оптимізувати їхню діяльність відповідно до наявної ситуації та поставлених цілей у майбутньому.

Варто зауважити, що концепт соціальної інженерії як методу Кард Поппер переносить із методології точних наук у методологію соціальних, у цьому випадку таке перенесення є обґрунтованим і цілком доцільним, оскільки саме в контексті контролю та налаштування роботи соціальних інституцій ця об'єктивізація й тотальна раціоналі-

зація є цілком виправданими, адже в цьому аспекті суспільство розглядатиметься не як атомарна субстанція, а виключно як загальна цілісність. Також тут уможливується експериментально-дослідний практичний рівень застосування цієї методології, адже дані цим типом інженерії прогнози будуть або підтверджуватися на досвіді, так обґрунтовувати доцільність проведених реформ, або повністю заперечуватися наявною ситуацією та показниками, що, у свою чергу, демонструватиме невикорданість застосування певної теорії.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Історичистська методологія проявляє себе в концепціях розуміння історії людства як глобального та детермінованого процесу, що відбувається в межах усезагальних законів розвитку людства, знання яких дає можливість спроектувати модель розвитку людства на десятиліття і століття наперед. Спроби такого способу трактування розгортання історії Карл Поппер називає «історичизм» і наділяє це поняття виключно негативними конотаціями. Варто зауважити також загрозу, яку несе це явище для демократичного розвитку суспільства.

На думку Карла Поппера, лише запровадивши методологію точних наук у суспільних науках, ми зможемо дати відсіч історичистам і запобігти ідеологічним маніпуляціям у контексті розуміння історії та й суспільства загалом. Ця методологія покликана раціоналізувати та об'єктивізувати соціальну науку, а також надати їй виключно конкретного практичного значення. Соціолог дотримується думки про тріумфування точних наук над соціальними, а отже, і тріумфування методології перших над другими. З одного боку, ми не можемо не констатувати виправданість та успіх упровадження деяких методологічних елементів зі сфери точних наук у соціальні, але разом із тим необхідно констатувати неможливість повного перенесення методології природничих наук у соціальні.

Ця неможливість полягає в різних предметах дослідження. Якщо предметом дослідження точних наук є цілком конкретні та матеріальні речі, то соціальні науки оперують абстрактними поняттями й категоріями. Також попередня теза обґрунтовується складністю об'єкта дослідження соціальних наук, оскільки суспільство як таке не є чимось сталим та уніфікованим, що можна помістити в лабораторії та здійснити експеримент за ідеальних умов, а згодом його повторити. Сама складність будь-якого соціального експерименту вже детермінована непостійністю й неоднорідністю об'єкта дослідження.

Ми можемо сформулювати певні закономірності розвитку та існування суспільства, але ніяким чином ми не можемо сформулювати точні й конкретні закони розвитку та існування суспільства в силу постійної вірогідності впливу суб'єктивного

чинника, який здатен порушити ці закономірності. Тобто об'єктивна реальність та абсолютність законів у точних науках ніяк не може бути такою ж абсолютною у сфері соціальної реальності.

На протигагу історизму, Поппер пропонує концепцію «соціальна інженерія», яка покликана сприяти розвитку «відкритого суспільства» завдяки раціональному й оптимальному застоу-

ванню соціальних інституцій. Соціальна інженерія – це діяльність соціальних наук у контексті забезпечення оптимальної взаємодії всередині та й розвитку самого суспільства відповідно до наявної реальної ситуації. Соціальна інженерія є втіленням раціонального критицизму, який є ознакою відкритості суспільства, несе конструктивний характер у його формуванні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аристотель. Сочинения : в 4 т. Москва : Мысль, 1984. Т. 4 / пер. с древнегреч., общ. ред. А.И. Доватура. 830 с.
2. Бондаренко І.С. Концептуалізація поняття «соціальний інжиніринг» у філософії К. Поппера. *Поліграфія і видавнича справа*. 2017. № 2. С. 115–127.
3. Денисенко В. «Відкрите суспільство» К. Поппера як модель соціально-політичного розвитку європейського суспільства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Політологія. Соціологія. Філософія»*. 2005. Вип. 2. С. 3–9.
4. Колбеч Г.К. Політика: Основні концепти в суспільних науках / пер. з англ. О. Дем'янчука. Київ : Вид. дім «КМ Академія», 2004. 127 с.
5. Платон. Сочинения : в 3 т. / пер. с древнегреч. ; под общ. ред. А.Ф. Лосева и В.Ф. Асмуса. Москва : Мысль, 1971. Т. 3. Ч. 1 / ред. В.Ф. Асмус. 687 с.
6. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги. Київ : Основи, 1994. Т. 1 / перекл. з англ. О. Коваленка. 444 с.
7. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги. Київ : Основи, 1994. Т. 2 / перекл. з англ. О. Буценка. 494 с.
8. Поппер К. Злиденність історизму / пер. з англ. В. Лісовий. Київ : Абрис, 1994. 192 с.
9. Себайн Джордж Г., Торсон Томас Л. Історія політичної думки / пер. з англ. Київ : Основи, 1997. 838 с.
10. Шмитт К. Понятие политического. Антология мировой политической мысли : в 5 т. Москва: Мысль, 1997. Т. II. С. 291–310.